

B Jazyk a jazyková komunikace

B

Podstatná jména

PhDr. Kamila Balharová, ZŠ Tábořská, Praha

OBSAH

Metodika	1. Metodický přehled 2. Úvod 3. Metodický komentář 3.1 Výklad 3.2 Tvary vzorů podstatných jmen 3.3 Hra na detektivy - vzory, životnost 3.4 Zelená louka 4. Závěr 5. Zdroje
Materiál	Přílohy 1 - 4

1. Metodický přehled

Anotace	Žáci se seznamují s analogií přiřazování podstatných jmen ke vzorům, procvičí si přiřazování k rodům a znalosti používají ve hře.
Ročník	4. - 5.
Časový rámec	1 - 2 hodiny, následně pouze část hodiny
Vzdělávací oblast	Jazyk a jazyková komunikace
Vzdělávací obory	Český jazyk a literatura
Klíčové kompetence	k učení, komunikativní, sociální a personální
Vztah k průřezovým tématům	Osobnostní a sociální výchova
Výukové metody a strategie	práce ve skupině
Pomůcky	rozstříhané hrací kartičky z příloh
Klíčová slova	podstatná jména, rod, vzor, životnost

2. Úvod

Žák se seznámí s problematikou určování rodů a vzorů podstatných jmen a následně si je procvičí ve hře Zelená louka. Spolupracuje ve skupině, kontroluje výsledky své práce i práce spoluhráčů.

Tato hra je s úspěchem používána jak ve třídách s integrovanými žáky s poruchou učení, tak ve specializovaných třídách.

3. Metodický komentář

3.1 Výklad

Rody podstatných jmen je dobré učit nejprve na jménech v 1.pádě čísla jednotného. Žákům s poruchou učení dobře pomáhá určování rodů s pomocí ukazovacích zájmen TEN, TA, TO.

(Zatím jsem se nesetkala s žákem s poruchou učení, který by nezvládal přiřadit skutečný rod těmto zájmenům.) V okamžiku, kdy učitel přejde k používání podstatných jmen v jiném než 1.pádě, je dobré dát žákům s poruchou učení další "berličku". Ať si zkusí vždy říci i číslovku TEN jeden, TA jedna, TO jedno. Tato pomůcka je vrací do 1.pádu podstatného jména a snadněji se jim pak určí rod.

Pozoruji u nich, že se z paměti bez problémů naučí vzory jednotlivých rodů. Pokud ale zadám žákům určovat rod u vzorů v jiných pádech než v 1.pádě, selhávají. Proto v **příloze č.1** najde učitel pouze tvary jednotlivých vzorů podstatných jmen.

3.2 Tvary vzorů podstatných jmen

Přílohu č.1 učitel namnoží tolikrát, kolik skupin vytvoří - nejlépe se mi osvědčují při této práci skupiny o třech žácích.

Úkoly pro skupiny:

1. Rozstříhejte kartičky a velký papír rozdělte na tři části. Jednu pojmenujte rod mužský, druhou rod ženský a třetí rod střední.
2. Rozdělte slova do tří částí papíru, které představují rod mužský, ženský a střední.
3. Teď se vám na každé části papíru sešla slova v různých tvarech. Dejte k sobě různé tvary jednoho slova.
4. Nalepte vytvořené skupiny slova na papír tak, aby bylo poznat, že k sobě patří.
5. Najděte 1.pád čísla jednotného i množného u všech slov a tyto kartičky vybarvěte nějakým světlým odstínem barvy tak, aby písmo bylo vidět.

(Úkol 4 a 5 zadávejte tehdy, pokud máte v plánu výsledky práce vyvěsit ve třídě. Jinak si uschovejte kartičky v obálce.)

Učitel zadává úkoly postupně, podle toho, jak jednotlivé skupiny úkoly splní. Obchází hotové skupiny, práci kontroluje a zadává nový úkol. Skupinám vždy zdůrazňuji důležitost spolupráce a toho, aby všichni ze skupiny chápali, co dělají a proč. Stávalo se, že v některých skupinách pracovali dva žáci, úkoly rychle splnili, ale ten třetí nic nedělal, a tedy nic nepochopil. Když jsem při kontrole splněného úkolu oslovila nejslabšího žáka ve skupině nebo toho, který se na práci nepodílel, a zjistila, že neví, co dělali, případně tomu nerozumí, nezadala jsem další úkol, dokud mu to ostatní nevysvětlili. Teprve pak se mohli znovu ozvat, že mají úkol splněný.

3.3 Hra na detektivy - vzory, životnost

Když se snažím žákům s poruchou učení vysvětlit přiřazování ke vzorům, dostávám se často do situace, že nechápou, co po nich chci. Zjistím, že zapomněli rozdělení souhlásek na samohlásky a souhlásky i jejich dělení na tvrdé, měkké a obojetné. Mnohdy si neuvědomují poslední hlásku ve slově (jakoby ji neslyší, i když nemají poruchu sluchu). Tento problém pozoruji i u žáků s jinou národností než českou. A to i u jiných slovanských národů, v jejichž jazycích se skloňování vyskytuje. Proto je do následující hry na detektivy zapojeno i procvičování sluchového vnímání poslední hlásky ve slově.

Úkoly pro skupiny:

1. Rozstříhejte stránku z **přílohy č. 2a** na jednotlivé kartičky a rozdělte je na slova označující pojmy životné a neživotné.
2. Dejte k sobě kartičky, které mají společné dvě vlastnosti. Za pomlčkou mají stejné písmeno a jsou životná nebo neživotná.
3. Zahrajte si ve skupině hru na poznávání poslední hlásky ve slově. Jeden vysloví kterékoli slovo, které je napsané na kartičkách. Ten, kdo sedí po jeho pravici, odpoví, jakou hlásku slyšel, a přidá informaci, zda se jedná o samohlásku, souhlásku měkkou, tvrdou nebo obojetnou. Pokud se zmýlil, ukáže mu zadávající slovo i poslední hlásku. Z hádajícího se

stane zadávající, vybírá další slovo a vyslovuje ho. Takto se žáci v kruhu střídají. Hru hrají alespoň tak dlouho, než se každý hráč dostane třikrát k zadávání. (Doporučuji na nějakou dobu vyvěsit přehled rozdělení hlásek ve třídě.)

4. Nyní žáci ve skupině otočí všechny kartičky tak, aby nebyl vidět text. Jeden otočí kartičku a přečte 1.pád podstatného jména. Druhý žák ho zopakuje a přidá 2.pád, doporučuji jim používat předložku "bez" společně s pádovou otázkou. Nakonec pojmenuje poslední hlásku ve 2.pádě, kterou vyslovil. Pokud úkol splnil, získává kartičku, pokud ne, kartička připadne zadávajícímu. Opět se žáci pravidelně střídají, dokud nevyčerpají všechny kartičky, nebo do předem zadaného časového limitu.

5. Rozdělte podstatná jména na čtyři skupiny podle zakončení ve 2.pádě. Zaměřte se na poslední hlásku - písmeno ve slově v 1.pádě. Může nějak ovlivnit druh hlásky zařazení ke vzoru?

Souhrn

Učitel obchází skupiny a průběžně opravuje a snaží se navést žáky na správné řešení. Nakonec se všemi žáky probere výsledky jejich detektivního bádání. Zrekapituluje, co žáci zjistili:

o životnosti - častou chybou v životnosti bývá zařazování rostlin mezi podstatná jména životná

o dalších společných "vlastnostech" některých podstatných jmen (koncové hlásky)

Poukáže na vzory a jak se druh hlásky podílel na výběru vzoru.

Varianta pro rod střední a ženský

S přílohou 2b a 2c lze pracovat stejně jako s přílohou 2a, pouze je nutné vynechat kategorii životnosti. Osvědčilo se mi postupně využít přílohy pro všechny rody. Opakovaná práce žákům většinou nevadila, cítili se v plnění úkolů jistější. Těm, kteří velmi rychle analogii přiřazování pochopí a nečiní jim problémy, může učitel zkrátit práci o procvičování sluchového vnímání a zadat jim hru Zelená louka, a to již i s podstatnými jmény nově probíraného rodu.

Zkušenosť

Opakovaná práce s kartičkami na začátku každého rodu mi dávala možnost v klidu dovysvětlit téma těm, kteří chyběli, nebo jim přiřazování stále dělalo problémy. Těm jsem zadávala opakovaně práci s **přílohou č.1**, a teprve pak pokračovali kartičkami **přílohy č. 2a-c**. Práce s **přílohou č.1** jim osvěžila již nabyté vědomosti, cítili se jistější i při další práci. Ti, kterým přiřazování nedělalo problémy, mohli hrát hru Zelená louka (viz dále) a samostatně procvičovat.

V 5. třídě pak už stačí připomenout naučená pravidla právě hrou Zelená louka.

3.4 Zelená louka

Karetní hru **Zelená louka (příloha č. 3 a 4a-d)** lze vkládat do jednotlivých hodin, když chceme zopakovat učivo o podstatných jménech. Tuto hru lze zařadit také jako závěrečné opakování vzorů podstatných jmen. Hra uvolňuje atmosféru ve třídě po jiné namáhavé hodině a žáky naladí na soustředěné vnímání nových informací.

Pokud některým žákům nejde přiřazování podstatných jmen v jiném než 1.pádě ke vzorům, dávám jim ke hraní Zelenou louku s kartičkami z **přílohy č. 1**. Jsou zde pouze různé pády vzorů, což pro ně bývá snadnější. Někteří potřebují nejprve zvládnout jednotlivé tvary vzorů, teprve pak jsou schopni aplikovat pravidlo na další podstatná jména.

Také se mi osvědčilo těmto žákům hru věnovat domů s úkolem, aby ji naučili rodiče nebo sourozence a pravidelně ji hráli.

Pravidla

Jedná se o karetní hru použitelnou ve výuce českého jazyka. Jako hrací karty použijeme kartičky z jednoho listu příloh. List podlepíme tvrdou čtvrtkou a kartičky rozstříháme. Nyní je zamícháme a textem dolů rozložíme na stole tak, aby vytvořily kruh (louku). Jednu kartičku otočíme a dáme ji doprostřed.

Hra - rody, vzory

V příloze č.3 je hra zaměřená na rody podstatných jmen. První hráč vybere kteroukoli neotočenou kartičku a podívá se na ni. Pokud je na ní slovo jiného rodu než na kartě otočené uprostřed kruhu, kartičku si nechá a hledá další. Když najde slovo stejného rodu, položí ji na kartičku uprostřed. Na ni pak položí libovolnou další ze svých karet. Pokud žádnou nemá, vezme si ji na obvodu kruhu. Pak hraje další hráč: pokud má na ruce vhodnou kartu, přiloží ji, jinak otáčí karty na obvodu kruhu a hledá kartu se slovem téhož rodu, kterého je slovo na kartičce ležící uvnitř kruhu. Takto hra pokračuje, hráči se střídají až do doby, kdy vyberou všechny karty z obvodu kruhu. V tento okamžik doporučuji hru ukončit. Vyhrává hráč, který má u sebe nejméně neudaných kartiček.

Druhou variantou ukončení je časový limit stanovený učitelem. V tom případě opět vyhrává ten, kdo má v okamžiku ukončení nejméně kartiček.

V dalších **přílohách 4a-c** jsou hry zaměřené na procvičení vzorů jednotlivých rodů podstatných jmen. Třídu je možné rozdělit do několika skupin, z nichž každá hraje s jednou sadou kartiček.

4. Závěr

Žák:

- třídí slova podle zadaných kritérií (rod, vzory podstatných jmen, životnost)
- rozvíjí svou slovní zásobu
- uplatňuje znalosti v praxi
- spolupracuje ve skupině
- procvičuje sluchové vnímání
- objevuje analogii přiřazování ke vzorům

5. Zdroje

Topil, Z., Bičíková, V.: *Český jazyk s Tobiášem. Tvarosloví - slovesa*. Tobiáš: Havlíčkův Brod, 1994.

Honsigová, L.: *Od šestky do devítky*. Fragment: Havlíčkův Brod, 1993.

Příloha č. 1 - RODY

pán	pána	pánem
hrad	hradu	hradem
muž	muže	mužem
stroj	stroje	strojem
žena	ženě	ženou
růže	růži	růží
píseň	písni	písní
kost	kosti	kostí
město	městem	městu
moře	moři	mořem
kuře	kuřete	kuřeti
stavení	stavením	staveních
páni	pánům	pánech
hrady	hradů	hradech
muži	mužům	mužích
stroje	strojů	strojích
ženy	žen	ženám
růže	růžím	růžemi
písně	písních	písněmi
kosti	kostech	kostmi
města	měst	městy
moře	mořím	mořích
kuřata	kuřat	stavení

Příloha č. 2a - VZORY RODU MUŽSKÉHO

pán, -a	velbloud, -a	brouk, -a
motýl, -a	bělásek, -a	bažant, -a
hrad, -u	dech, -u	teploměr, -u
strom, -u	hrášek, -u	úklid, -u
muž, -e	hospodář, -e	chlapec, -e
hasič, -e	přítel, -e	prodavač, -e
stroj, -e	keř, -e	pomeranč, -e
věnec, -e	nůž, -e	lívanec, -e
předseda, -y	děda, -y	houslista, -y
kolega, -y	starosta, -y	nemluva, -y
soudce, -e	vůdce, -e	průvodce, -e
důchodce, -e	zástupce, -e	strážce, -e

Příloha č. 2b – VZORY RODU ŽENSKÉHO

žena, -y	kopretina, -y	šelma, -y
žížala, -y	obava, -y	vosa, -y
hlava, -y	myšlenka, -y	představa, -y
růže, -e	lékárnice, -e	bohyně, -ě
záře, -e	ulice, -e	chvíle, -e
košile, -e	večeře, -e	chůze, -e
píseň, -ě	tíseň, -ě	tvář, -e
postel, -e	labut', -ě	mrkev, -e
soutěž, -e	zem, -ě	kolej, -e
kost, -i	řeč, -i	hloupost, -i
trat', -i	věc, -i	směs, -i
noc, -i	rychlost, -i	moudrost, -i

Příloha č. 2c – VZORY RODU STŘEDNÍHO

město, -a	kolo, -a	mýdlo, -a
těsto, -a	dřevo, -a	sádlo, -a
jádro, -a	ráno, -a	pravidlo, -a
moře, -e	pole, -e	hřiště, -ě
bojiště, -ě	ohniště, -ě	cvičiště, -ě
ovoce, -e	nebe, -e	pískoviště, -ě
kuře, -ete	kotě, -ěte	tele, -ete
house, -ete	doupě, -ěte	rajče, -ete
štěně, -ěte	koště, -ěte	mládě, -ěte
stavení, -í	století, -í	koření, -í
zelí, -í	zábradlí, -í	zdraví, -í
počasí, -í	svědomí, -í	uhlí, -í

Příloha č. 3 Zelená louka - rody

palec	nástroj	smyčec
bažant	soused	motýl
zvon	průvan	vzduch
čtenář	mravenec	hráč
košile	večeře	chůze
soutěž	zem	kolej
propast	pozornost	nemoc
lípa	barva	muchomůrka
auto	maso	prostěradlo
nebe	tábořiště	sídliště
zvíře	prase	dítě
rákosí	zábradlí	údolí

Příloha č. 4a Zelená louka - rod střední

město	kolo	mýdlo
těsto	dřevo	sádlo
jádro	ráno	pravidlo
moře	pole	hřiště
bojiště	ohniště	cvičiště
ovoce	jeviště	pískoviště
kuře	kotě	tele
house	doupě	rajče
štěně	koště	mládě
stavení	století	koření
zelí	zábradlí	zdraví
počasí	svědomí	uhlí

Příloha č. 4b Zelená louka - rod ženský

žena	kopretina	šelma
žížala	obava	vosa
hlava	myšlenka	představa
růže	lékárnice	bohyně
záře	ulice	chvíle
košile	večeře	chůze
píseň	tíseň	tvář
postel	labuť	mrkev
soutěž	zem	kolej
kost	řeč	hloupost
trat'	věc	směs
noc	rychlost	moudrost

Příloha č. 4c Zelená louka - rod mužský

pán	uprchlík	brouk
poutník	bělásek	zahradník
nájemník	horník	zedník
hrad	dech	útěk
potůček	sešit	úsměv
strom	hrášek	úklid
muž	hospodář	chlapec
myslivec	zemědělec	sportovec
lékař	malíř	plavec
stroj	keř	pomeranč
věnec	nůž	lívanec
lůj	hnůj	kroj